

La'li Muhammed Fenâî'nin *Etvâr-ı Seb'a* Risâlesi

Abdullah ŞİMŞEK*

La'li Muhammed Fenâî, Halvetî geleneğinin önemli temsilcilerinden biridir. Kastamonu'da doğan Fenâî, Edirne'de irşâd vazifesinde bulunmuştur.¹ Fenâî'nin doğum tarihi bilinmemekle birlikte Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ*'da 1112/1700 senesinde 110 yaşında vefât ettiği bilgisini vermektedir. Bu bilgiye göre 1590 senesinde doğmuş olması muhtemeldir.² Fenâî, Halvetî tarikatının Gülşenî Kolu meşâyihinden olmasının yanında, Şa'bânî, Uşşâkî, Sünbülî ve Nakşbendî tariklerini de kendisinde toplamış bir şahsiyettir.³ Gülşenîliğin seçkin temsilcisi Hasan Sezâî Efendi (ö. 1151/1738), şeyhi Muhammed Sırrî'nin vefatından sonra onun yerine geçen Fenâî'nin mânevî terbiyesi altına girmiş ve mânevî icâzetini ondan almıştır.⁴ Kendisine nisbet edilen *Etvâr-ı Seb'a* risâlesinden başka *Divançe*, *Şerh-i Ma'nevî* ve *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pîr İbrâhim Gülşenî* isimli eserleri vardır.⁵ Fenâî, *Şerh-i Ma'nevî*'de, Pîr İbrâhim Gülşenî'nin Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine nazîre olarak yazdığı kırk bin beyitlik *Ma'nevî* isimli eserinin ilk beş yüz beytini şerhetmiş ve bu şerhte bazı tasavvufî terimlere yeni târif ve tasnifler getirmiştir.⁶ *Terceme-i Hâl-i Hazret-i Pîr İbrâhim Gülşenî* isimli eserinde İbrâhim Gülşenî'nin hayatı hakkında bilgiler verilmektedir. *Divançe* ise tevhid, münâcât, na't ile bazı tasavvufî esasların ve öğütlerin anlatıldığı yirmi sekiz şiirden oluşur.⁷

* Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi (abdullahsimsek05@gmail.com)

- 1 Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri ve Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifîn Fihristi*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yay., 2009, I, 108.
- 2 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yay., 2011, III, 192.
- 3 Vassâf, *age*, III, 191.
- 4 Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf -18.yüzyıl*, İstanbul: İnsan Yay., 2004, s. 210.
- 5 Mustafa Kara, *DİA*, XIV, 258. Ayrıca bk. Ayhan Tek, *İbrâhim Gülşenî'ye Ait Mânevî Adlı Eserin La'li Mehmed Fenâî Tarafından Şerhi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 2009.
- 6 Kara, "Gülşeniyye", s. 258.
- 7 Necdet Şengün, "La'li Muhammed Fenâî Efendi ve Divânçesi", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, sayı: 25, s. 221.

Burada metnini neşrettiğimiz *Etvâr-ı Seb'a Risâlesi* de Fenâî'nin Halveti geleneği üzere seyr ü sülûkü yedi nefis mertebesi üzerinden ele aldığı eserdir. Müellif, eserin başında nefsin yedi tavır olmasının sebeplerini ve kendisinin böyle bir risâle yazma gerekçesini açıklar. Eserde her merite ile ilgili görülen âyetler verilmiş, Kur'ân'da anlatılan peygamber kıssalarıyla ilgili teşbihler ve işârî yorumlarla konu zenginleştirilmiştir. Eser üslup olarak Sofyalı Bâlî Efendi'nin (ö. 960/1533) *Etvâr-ı Seb'a* risâlesiyle benzerlikler göstermektedir. Bu da müellifin Bâlî Efendi'den etkilendiğini akla getirmektedir. Eserin tesbit edebildiğimiz kadarıyla altı nüshası mevcuttur.⁸ Metnin neşrinde, incelemelerimiz sonucu diğerlerine göre daha tam olduğu kanısına vardığımız Milli Kütüphane nüshasını esas aldık.

8 Süleymaniye Ktp. Esad Ef. nr.1460, vr. 1^b-9^a [İstinsah tarihi: 1164/1751]; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. nr. 2749, vr. 33^a-38^b; Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi, nr. 2089, vr. 4^a-11^a [Müstensihi ve istinsah tarihi belli olmayan bu nüshanın kenarlarında eserin konusuyula ilgili açıklama ve notlar vardır.]; Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp. nr. 792/3 [Kütüphane yetkililerinden kaynaklanan sebeplerle bu nüshaya ulaşamadık.]; İstanbul Atatürk Ktp. Osman Ergin Yazma nr. 1494, vr. 12-18 [İstinsah tarihi: 1242]; Milli Ktp. Nr. 3470/3, vr. 48^b-53^b [İstinsah tarihi 1270/1852].

**Evliyâ-i kirâmdan câmiü'l-kemâli's-sûrî
ve'l-ma'nevî Hazret-i Şeyh Muhammed
Fenâî kuddise sırruhü'l-âlînin merâtib-i
ulyâdan olan etvâr-ı seb'anın beyânı
zımında eser-i celîleleridir**

اولیاء کرامدن جامع الکمال الضوری و المصنوی حضرت شیخ محمد فنائی
قدس سره العالیینک مراتب علیادن اولادن اطوار سبعه تک بیان

صحنه اش جلیله لریدر

بسم الله الرحمن الرحیم

محمد بی حد و شکر بی عدا اول واحد اولان ذات شریفه اولسونک قلوب
قلوب بنی آدمی بی طور اوزره قلوب وقد خلقکم اهلوارگ بیوردی و صلیقی
و سلام اول سید الانام اولان عنصر لطیفه اولسونک آن ذات شریفه منظره صفای
واقفا لزمظهر ایوب و نیاس خلافت صوریه و معنویه ایلر ملیس و محرم و قول لرینی
کند و جناب شریفه دعوت امر بیکرم ایوب یا ایها النبی انار سناک سناهدا
و مبلر اوندیرگ و داعیا الی الله بانه و سیرا جانشیرگه بیوردی و در حال اصحابه
و ازواج و اولادی اوزرینه اولسونک سناندرنده اصحابی کالتجوم بایره اولقد شیخ
اهم دستیره بیوردی هر بری افتد ایدنره نخچه هدا اولدی اربا بعد بو فقیر
و حقیر درویش محمد فنائی بر تقصیر طالبین راه حق و راغبین وجود مطلق او
لنرک اکثر بیکر بیک مراتب نفسه و اطوار قلیده اولان هر مرتبه و طورک
کمالا تنده شیخ قلیل اید قانع اولوب و کتدورین هر مقامی کماله یستدیردک
ظن ایوب مطلب اعلا و مقصد اقصی اولان کشف معنویدن و در وصول
حقیقه الحقایقدن ااجود اولوب ~~...~~ پس امید ارباب حقیقتک
هر مقاصده و اصل اولد قلمی مراتب علیادن بر ششم بیان ایلدیکه ارباب کالاتدن
بعضی کامی و مکتل هر بر طوره آن نهایت کمال عدا ایدوب رساله لرنده کتابت
ایلمشله تازوندگان راه خدایه تازیانه اولوب مرتبه نهاییته وصول سبب
اولوب و بو فقیر دعادن فراموش ایتمیوه دعای خیر ایله یاده و ناظربین
اولان کاملیندن موجودک نقصاننه نظر ایتمیوه خطا سنی قلم عفوه و عطا ایل
ابا دایمیه لرای سالك مسالك فلوک مالک مالک بقا معلوم اولسونک
سائر صوای جبروت و طائر فضای لاهوت اولنر حضرت ابراهیم علیه السلام
مشرب اولوب عقیقتک بجهت و قلبینک قرینه و روحک شمسه الراضون

Evliyâ-i kirâmdan câmiü'l-kemâli's-sûrî ve'l-ma'nevî Hazret-i Şeyh Muhammed Fenâî kuddise sırruhü'l-âlinin merâtib-i ulyâdan olan etvâr-ı seb'anın beyânı zımnında eser-i celîleleridir.

Bismillâhirrahmânirrahîm

[48^b] Hamdü bâ-hadd ve şükrü bâ-add Vâhid olan Zât-ı şerîfe olsun ki, kulûb-ı benî âdemi yedi tavır üzere kılıp وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (Nûh 71/14) [*Sizi türlü merhalelerden geçirerek yaratmıştır.*] buyurdu. Ve salât ü selâm ol Seyyidü'l-enâm olan unsur-ı latîfe olsun ki, onu Zât-ı şerîfine manzar ve sıfât ve ef'âline mazhar eyleyip ve libas-ı hilâfet-i sûriyye ve ma'neviyye ile mülebbes ve muharrem ve kullarını kendi Cenâb-ı şerîfine da'vet emri ile mükerrem eyleyip يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا (el-Ahzâb 33/45) [*Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik ve hem de izniyle Allah'a bir davetçi ve nurlar saçan bir kandil (olarak gönderdik).*] buyurdu. Ve dahi âl ü ashâbına ve evzâc u evlâdı üzerine olsun ki şânlarında أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيْهِمْ إِقْتَدَيْتُمْ إِهْتَدَيْتُمْ [*Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine tâbi olsanız hidâyete erersiniz.*]⁹ buyurup her biri iktidâ edenlere necm-i hüda oldular.

Emmâ ba'd; bu fakîr ve hakîr Dervîş Muhammed Fenâî pür taksîr tâlibîn-i râh-ı Hak ve râğbîn-i vücûd-ı mutlak olanların ekseriyle gördü ki merâtib-i nefsdde ve etvâr-ı kalbde olan her mertebe ve tavrın kemâlâtında şey'-i kalîl ile kâni' olup ve kendilerini her makâm-ı kemâle yetiştirdik zanneyleyip matlab-ı a'lâ ve maksad-ı aksâ olan keşf-i ma'nevîden dūr, vusûl-i hakikatü'l-hakâyıktan mehcür olunurlar. Pes, imdi erbâb-ı hakikatın her makâmında vâsıl oldukları merâtib-i ulyâdan bir şemme beyân eyledi ki, erbâb-ı kemâlâtdan ba'zı kâmil ü mükemmil her bir tavırda onu nihâyet-i kemâl addeyleyip ve risâlelerinde kitâbet eylemişler. Tâ revendegân-ı râh-ı Hudâ'ya tâziyâne olup, mertebe-i nihâyete vusûle sebep olup ve bu fakîri duâdan ferâmûş etmeyip duâ-yı hayr ile yâd; ve nâzırın olan kâmilinden mercûdur ki noksânına nazar etmeyip hatâsını kalem-i afv u atâ ile âbâd eyleyeler.

Ey sâlik-i mesâlik-i fenâ ve ey mâlik-i memalik-i bekâ! Ma'lûm olsun ki sâir-i sahrâ-yı ceberût ve tâir-i feza-yı lâhût olanlar Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) meşreb olup aklının necmine, kalbinin kamerine ve rûhunun şemsine aldanmasın. [49^a] Virid-i zebânı hemîşe لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ (el-

9 Ebû Ömer Yûsuf İbn Abdi'l-berr, *Câmi'u'l-beyâni'l-ilm ve fadhîhi*, Beyrut tsz, I, 91.

En'am 6/76) [*Ben batanları sevmem.*] olup nefesine Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu'l-a'lâ hazretlerinin bu beyt-i şerîfiyle muhâtab ola. Beyit:

همیشه "لا أحب الآفلين" گوی بگردان زان همه ای راهرو روی

[*Yolcu! Bunların hepsinden geç, yürü. Daima "Ben batanları sevmem" de!*]¹⁰

Ve çeşm ü dilini vech-i bâkiye tevcîh edip, *إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ* (el-En'am 6/79) [*Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.*] âyet-i şerîfesi fikr-i cenâni olup, sâhib-i *مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى* (en-Necm 53/17) [*Gözü şaşmadı ve sınırı aşmadı.*] olan Habîb-i Ekrem ve Resûl-i Mukerrem (sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem)in neslinden ayrılmayıp, kevneyn ve mâfihâya aslâ göz ucuyla iltifâtı vechen-mine'l-vücûh kendüye câiz görmeye. Nitekim ululardan biri buyurmuş. Beyit:

وین عمر گرامی به خسارت مگذار سر رشته دولت ای برادر به کف آر
میدار نهفته چشم دل جانب یار دایم همه جا با همه کس در همه کار

[*Ey birâder! Tâlih ipinin ucunu elinde tut! Bu kıymetli ömür sermâyesini hüsranla geçirme! Dâimâ her yerde, herkesin yanında, bütün işlerde, gönlün gözü gizlice hep yârinin yönünde olsun.*]¹¹ Ve dîde-i Hak-bînini tarfetü'l-ayn dahi ekall, Zât-ı Akdes'ten ayırmayıp bir hâle mâil ve bir mertebeye kâil ve makâmâtıdan bir makâma kâni' ve mevânî'den bir şey onu Hak'tan mâni' olmaya. Hazret-i Mevlânâ (kuddise sırruhu'l-a'lâ), kasem yâd edip tâlibâna bu beyit ile tenbîh buyururlar. Beyit:

هر کجا که می رسی بالله مایست ای برادر بی نهایت در گهیست

[*Ey birâder! Dergâh-ı ilâhî nihâyetsizdir. Her nereye erişirsen aslâ orada durma!*]

Dıraht-ı vücûd-ı mecâzîsini âlem-i nâsûtıtan ref' edip ve âlem-i lâhûta urûc eyleyip taht-ı vücûd-ı hakkânide karardâde olmakla Muhammed-dem olup, her ân mî'râc-ı ma'nevîden hâlî olmayıp şarâb-ı "lî maallâh"dan¹² mest, iki âlemden şüyende-i dest olup kıl u kâlden hâmûş-ı ferâmûş eyleye.

10 Müellifin Mevlânâ'ya attığı bu beyit Şebüsterî'ye ait olup *Gülşen-i Râz*'da geçmektedir. Bk. Mahmûd Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, trc. Abdülbaki Gölpinarlı, İstanbul: MEB Yay., 1993, s. 13, b. 191.

11 Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr'a ait bu rubâiyi nüshalardaki hâliyle değil Saîd Nefisi neşrindeki hâliyle yazdık. Bk. *Suhenân-ı Manzûm-ı Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr*, Tahran: Kitabhane-i Şems, 1334, s. 45 (r.308).

12 Aclûni, *Keşfu'l-hafâ*, II, 173. "Allah'la beraber olduğum bir an vardır ki ne bir mukarreb bir melek ve ne de mürsel bir nebi yaklaşabilir."

Bismillâhirrahmânirrahîm وَهُوَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (Yûnus 10/25) [Allah dilediğini doğru yola hidâyet eder.] Gönül baştanbaşa ol vakit tehî olur ki, gönlün etvâr-ı seb'asından her birini bi-kemâlihî huzûr-ı mürşid-i kâmilde tahsîl ve merâtibini tekmiil eyleye. İmdi, her sâlik kendi neş'esinin kabiliyet ve isti'dâdı muktezâsıyla bir mi'râcı vardır ve mi'râc-ı sâlik ol vakit tamâm olur ki, etvâr-ı kalbi yedi tavra dek ona mekşûf olup, bu fütûhât-ı rûhâniyyeden seyr maallâh onun nakd-i vakti olur.

Ma'lûm olsun ki, etvâr-ı kalb yedidir. Biri budur ki Hak celle ve alâ buyurur: مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا، وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (Nûh 71/13-14) [Neden sizi tavırdan tavıra yaratan Allah'ın büyüklüğünü kabul etmiyorsunuz?] Muhammed Mustafâ (sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem) buyurur: النَّاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ [İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibidirler.]¹³ Bunlardan her biri bir ma'denin gevheridir.

Beyân-ı Nefs-i Emmâre

Tavr-ı evvel, mertebe-i mukaddeme-i sadrdır ki, mahall-i ma'den-i gevher-i İslâmdır ki mazharı أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّن رَّبِّهِ (Zümer 39/22) [Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa o, Râbbinden bir nûr üzerinde değil midir?]dir.[50^a] Vaktâki gevher-i İslâmdan hâlî ola, mahall-i küfürdür; ve şirk ve vesvese-i şeytân olur. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de ona işâret vardır: الَّذِي يُوسِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ (Nâs 114/5) [O ki, insanların göğüslerine vesveseler fısıldar.] Ve bu tavırda nefse nefis-i emmâre derler; ve seyre, seyr ilallâh; ve âlemine, âlem-i şehâdet; ve zuhûr eyleyen hâline meyl derler; ve bu tavr dar-ı şerîattır; ve envârdan ezrak zuhûr eyler; ve bu makâm, eyyâmdan yevm-i sebte mensûbdur. Nitekim kavm-i Kureyş, Dârü'n-Nedve'de, Muhammed Mustafâ (sallallâhu aleyhi ve sellem) hazretlerine mekr için cem' oldular. Bu makâmda Dârü'n-Nedve sadrdır; kavm-i Kureyş kuvâ-yı nefsâniyyedir. Muhammed Mustafâ (sallallâhu aleyhi ve sellem)den murâd rûhtur; ve Ebû Bekir (radiyallâhu anh)den murâd kuvâ-yı rûhaniyyedir. Pes imdi, bu makâmda kuvâ-yı nefsâniyye sadrda cem' olup dâimâ mekre meşgûl olurlar. İmdi sâlik, sıdk ile Hakk'a müteveccih ola. Hazret-i Allâh azîmü'ş-şân bunların mekrlerini def' eder. Ve nücûmdan kamere mensûbdur. Zirâ kamerde olan hâssa sadrda dahi mevcûddur. Nitekim her kâbil kamerden rengini aldığı gibi ehl-i taleb dahi her kime mukâbil olsa nûrâniyetinden müteessir olur. Enbiyâdan Hazret-i Âdem

13 Buhârî, "Menâkıb", 41; Müslim, "Birr", 160.

(aleyhisselâm)a mensûbdur. Nitekim Hazret-i Âdem ebu'l-evlâd olduğu gibi sadr dahi etvârın ibtidâsı ve menşeidir; ve dahi mazharı sem'dir.

Beyân-ı Nefs-i Levvâme

Tavr-ı sâni, mertebe-i sâniye kalbdır ki, mahall-i gevher-i îmandır ve makâm-ı nûr-ı akıldır ki Hazreti Hak cellet azametühû *كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ* (el-Mücâdele 58/22) [*Onlar o kimselerdir ki Allah kalblerine iman yazmıştır.*] buyurur. Ve bu tavrda nefse, nefs-i levvâme derler; ve seyre, seyr billâh derler; ve müşahede eylediği âleme, âlem-i berzâh; ve zâhir olan hâline muhabbet derler; ve bu tavır, dâr-ı tarîkattır; ve envârdan nur-ı asfar zâhir olur; ve bu makâm eyyâmdan yevm-i ahade mensûbdur. Zîrâ Allâh azîmü'ş-şân semâvâtı ve arzı bu günde halk eyledi. Semâvât-ı ma'neviyye ve arz-ı ma'neviyye dahi sâlike bu makâmda zuhûr eder. Ve nücûmdan Utârid'e mensûbdur. Nitekim necm-i Utârid'in hâssası ilim ve hüner olduğu gibi, kalb-i sâlik dahi sıdk u ilm ü hüner ile mevsûf olup, sâlik bu makâmda Utârid'e mensûb olmakla Utârid hâssası ile hâssalanır. Utârid'den murâd necm-i muhabbettir. Ve dahi enbiyâ aleyhimüsselâmdan Hazret-i Nûh (aleyhisselâm)a mensûbdur. Nûh'dan murâd rûhtur, kuvâ-yı nefsâniyyeyi da'vet eyler. Ve deryâdan murâd, sıfat-ı celâldir; kuvâ-yı nefsâniyyeden tâbi' olmayamı ifnâ eyler. Gemiden murâd vücûd-ı insânîdir; ve rûh-ı kuds ile halâs bulup Hakk'a müteveccih oldu. Pes imdi bu makâmda esma vü ef'âlin âsârı, meşrebine göre tâlibe vâsıl olur.

Beyân-ı Nefs-i Mülhime

Tavr-ı sâlis, mertebe-i sâlise est ki mahall-i muhabbetdir ve aşkdır ki kalbin bu tavrına şeğaf derler. Mahlûkâtın aşk ve muhabbetinin vusûlu bu mertebeye dektir ki, nitekim Allah sübhânehû ve azze şânühû, Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm)ın aşkıyla tâcü'n-nisâ Hazret-i Züleyha hakkında *قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا* (Yûsuf 12/30) [*Sevgi, yüreğinin zarına işlemiş.*] buyurur. Bu meyânda Mecnûn bu beyti demiş –Mecnûn-ı nâmdâr derler–: Beyit:

وَمَا شَغَفَنِي لَهَا لَوْلَا هَوِيهَا أَحَبُّ بِحُبِّهَا طَلَعَاتِ مَجْدٍ
وَلَكِنْ حُبٌّ مَنْ سَكَنَ الدِّيَارَا وَمَا حُبُّ الدِّيَارِ شَغَفَتْ قَلْبِي

[*Leylâ'nın sevgisiyle Mecd'in yokuşlarını sevdim. Gönlüm onlara bağlanmaz onun aşkı olmazsa. Diyarların sevgisi değildir kalbimi âşık eden. O diyarlarda sâkin olanların sevgisidir kalbimi âşık eden.*]

Bu tavrın nefsine, nefs-i mülhime derler. Seyrine, seyr alallâh derler.

Vâsıl olduğu âleme, âlem-i ervâh derler. Pes imdi, bu makâmda bir âlem dahi vardır ki ol âlemde bir şehri azîm vardır ki ta'bîri mümkün değildir; ve bir kapısı vardır, ol kapının iç yüzünde sağ tarafında bir deyr var ve sol tarafında bir meyhâne vardır. Ol şehre her kim varır, pîrlerin himmetleriyle ve zühd ü takvâ ve riyâzetle ve Hakk'ın fazl u kerem u avn u inâyetiyle varır; ve ol âlemde sâkin olanların lisânı bu âlem halkının lisânından başkadır. Kaçan kim bir sâlik-i Hak ol âleme vâsıl olsa, ol sâlik-i hakîkatin arkasına hâline münâsib bir hil'at giydirebilirler. Ol âlem halkının lisânına âlim olur ve nazar eyler, görür ki ol deyrin duvarları türlü türlü sûretlerle musavver olmuş, ol meyhânede envâi çalgılar ile meclisler kurulmuş ve hûb-rûlar ellerinde kadehler tutup karşı gelirler. Evvelâ aklın alırlar, ba'dehû aşk şarâbını içirip mest eyerler, taayyünât ve zühd perdesinden tecrîd ederler. Ba'dehû gözlerinden perde ref' olup nazar eder görür kim ol meyhânenin meyhânegisi ve ehl-i meclisi ve hûbları ve ol deyrin ruhbanları Hakk'ın aşkıyla müncezip olup mest ü hayrân olmuş. Canları tabiat-ı bedende taalluktan munkatı' olup, Cenâb-ı İzzet'de sergerdân olmuşlar. Şöyle ki cümlesi câmidlerdir, gûyâ kim bir kuru tasvîrdir ammâ dâim hareket eyler. İbn Abbâs Hazretleri buyurmuşlar ki, ben ol âleme vardım onda benim gibi bir Abbâs gördüm. Şeyh-i Ekber hazretleri buyurmuşlar ki, ben ol âleme vardım benim gibi bir Şeyh-i Ekber gördüm, elime bir elma verdiler ki yer ile gök arasına sığmaz, elime aldım avucuma sığıdı, ne elim büyüdü ne elma küçüldü. Ehl-i hâle bu temsîlâtan murâd ne idiği [51^a] ma'lûmdur. Bu makâmda nümâyân olan hâlete, hâlet-i aşk derler ve bu makâm, makâm-ı rûh ve dâr-ı ma'rifetdir. Ve nûr-ı ahmer hüveydâ olur; ve bu tavra, tavr-ı Yahyâviyye derler. Hazret-i Yahyâ (aleyhisselâm)ın bazı hâssası bunda zuhûr ettiği için olur kim cemî'-i mahlûkât onun yanında berâber olur. Eğer ehl-i îmân ve eğer ehl-i küfür bundan gayrı havâss-ı Yahyâviyye kesiredir. Bu kadar beyân kâfîdir. Sâlik bu makâmda havass-ı Zühre ile sıfatlanır. Zühre'den murâd, vücûd-ı necm-i aşk ve muhabbettir. Bu tavır, eyyâmdan yevm-i isneyne mensûbdur. Nitekim Hak Teâlâ, şems ve kameri bu günde yaratıp eflâkı seyrettirdi. Eflâk-ı ma'neviyyede seyr etmekle kalb ile rûh bu vâdîde zuhûr buldu.

Beyân-ı Nefs-i Mutmainne

Tavr-ı râbî', mertebe-i râbia kalbdır ki mahall-i gevher-i mükâşefe ve müşâhede ve ru'yettir. Allah sübhânehû ve teâlâ celle şânuhû مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى (en-Necm 53/11) [Gözünün gördüğünü gönü yalanlamadı.] kavli-ı şerîfiyle işâret

eylemiştir. Bu tavırda nefse, nefs-i mutmainne; ve seyre, seyr maallâh; ve zuhûr eyleyen hâline, hâlet-i vuslat derler; ve mahall-i sırr ve dâr-ı hakikatdır; ve envârdan nûr-ı ebyaz hüveydâ olur; ve mazhar-ı ilimdir ve makâm-ı Hızr-ı ma'nevîdir ve Cibrîl-i ma'nevîdir ve mecmau'l-bahreyndir; ve her makâmda olan ıtlâkâtın her birinde vücûd-ı kesîre vardır; beyânı tatvîl-i tavîle yetişir; ve sâlik bu makâmda bî-harf ve bî-sûret ve bî-lisân اَرْجِعِي (el-Fecr 89/28) [*Dön Rabbine!*] hitâbıyla muhâtab olur; ve seyr-i esmâ ve sıfât bu vâdîde zuhûr eyler, ya'ni tevhîd-i esmâ ve sıfâtın ma'rifeti hâsıl olup onun vesîlesi ile Kur'ân'ın ve sâir eşyânın hakikatine icmâlen intikâl ve her şeyi emrinde müşâhede eyler. Bir vech ile ki, semâvât ve arazîn ve bunlarda olan eşyânın küllîsinin feyzini ve vücûdunu kendüye müstenid görüp مَنْ عَرَفَ اللَّهَ طَالَ لِسَانُهُ [*Kim Allah'ı tanırsa dili uzar.*] ma'nâsı ile muhakkik olur. Bu zuhûrâtdan hikmet budur ki, Hak sübhânehû ve teâlâ bu eşyânın keyfiyyetini ne keyfiyyetle tertîb eylemiştir. Ulûhiyyet ve me'lûhiyyet, ubûdiyyet ve ma'bûdiyyet, hâlîkiyyet ve mahlûkiyyet irtibâtı ne yüzdendir bildirmesi mümkün olanı insana kabiliyeti mikdârı âlem-i insânîde akis gösterir. Pes semâvât ve arazînde olan eşyâdan murâd âlem-i insânîde olan maânîdir. Ve ol maânî kuvâ-yı insânîde mevcûddur ki zâhirde cümlelerin feyzi zât-ı insâniyyeye mensûbdur. Pes imdi fi'l-hakîka rûh-ı insânînin kendi nefesine rubûbiyyetle tecellîsindedir, tâ ki sâlik Hakk'ın mevcûdâtta rubûbiyyeti ne yüzdendir müşâhede kılıp مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ [*Nefsini bilen Rabb'ini bilir.*] ma'nâsıyla mütehakkik ola. Zîrâ insan, cemî'-i eşyâyı câmi'dir ki gerek âfâkta bi'l-fiil mevcûd olsun ve gerek olmasın; ve gerek mümkün olsun gerekse mümteni' olsun. Câmiyyetin ma'nâsı oldur ki, her şeyin ma'nâsı âlem-i enfüde sâbittir; ve ol ma'nâ, insan onun eczâsıdır. Ve ol ma'nâ kaçan kim enfüste tasvîr ve tafsîl oluna idi ol şeyin şeklinde zuhûr eyleye idi, ya'ni eğer âfâka hurûc eyleye idi, bi-aynihî ol şey kendi ola idi. Pes bu zuhûrâtdan murâd âlem-i insânîde olan maânînin zuhûrudur. Bu zuhûr yevmi's-sülasâyâ mukâbilidir. Nitekim bu günde Yahyâ (aleyhisselâm)ı katlettiler ve onun katline bir kız sebep oldu. Bu makâmda vücûd-ı Yahyâ (aleyhisselâm)dan murâd rûhtur. Katleden kâfirden murâd pertev-i Celâl'dir. Kız, nefs-i mutmainnedir. Pes imdi re's-ı sâlik kat' olunmak gerek tâ ki, sırr makâm[ın]da anâsırdan halâs bula. Ve şems-i ma'nevî bu makâmdadır. Ol ecilden tavr-ı şemsiyye dahi denilir. Vech-i münâsebeti cehd edip vücûdunda bulagör.

Beyân-ı Nefs-i Râziye

Tavr-ı hâmis, meretebe-i hâmise habbetü'l-kulûb, habbetü'l-kalbdır ki muhabbet-i Hudâ'ya mahsûsdur ki, muhabbet-i kevneynin ve aşk-ı âleminin ol mertebede yeri yoktur. Bu kalb, gayra taallukdan tâhirdir ve buna Beytü'l-Haram dahi derler ki üzerine Hakk'ın gayrı harâm olan insân-ı kâmilin kalbidir. Bu tavırda nefse, nefsi-râziyedir; ve seyre, seyr fillâh; ve sâlik bu makâmda sâir olduğu âleme, âlem-i erkân derler; ve mevsûf olduğu hâle, hâlet-i hayret derler, mazhar-ı irâdetdir. Bu meretebe mahall-i sır-ı sır ve dâr-ı velâyetdir; ve envârdan nûr-ı ahdar tecellî eder. Bu makâm-ı cem'dir, ya'ni zerrât-ı cüz'iyye-i insâniyyenin Zât-ı İlâhiyye'de istihlâkini müşâhede kılmaktır. Bir vech ile ki, cümle taayyünâttan hurûc eyleyip taayyün-i vâhid ile müteayyin ola imtiyâz-ı kesretten mücerred olduğu hâlde; ve bu makâmda tevhîd-i Zât hâsıl olur; ve dördüncüde tevhîd-i sıfât, üçüncüde tevhîd-i ef'âl hâsıl olur; ve dahi meretebe-i tevhîd altı nev'dir. Üçü merâtib-i insâniyyede ve üçü merâtib-i ilâhiyyededir; ve bu tevhîdât sûretâ birbirine müşâbihdir. Meselâ tecellî iki nev'dir. Birisi zât-ı [52^a] insâniyyenin tecellîsidir ve biri Zât-ı İlâhiyye'nin tecellîsidir. İkisinde bile mevcûdât bi'l-küllîye mahv olup aslâ kalmaz. Ammâ birinde aks, birinde ayndır. Tecellî-i sıfâtiyye ve ef'âliyyeyi dahi buna kıyâs eyle. Mâdem ki sâlik mücâhedât-ı şer'iyye sebebiyle kendinden münselîh olma-ya, vâki' olan envâr ve tecelliyât ve maârif cümlesi kendüden nâşîdir; ve tecellî-i insânın re'si tecellî-i ef'âl-i ilâhiyyenin kademine muttasıldır, ona mir'âtdır. Zîrâ zât-ı Hak, sıfât ve ef'âliyle imkândan münezzehtir. Ve devr-i insâniyyenin tamâmından sonra devr-i ilâhiyyenin ibtidâsıdır ki ol sâlikin gönlü tehî olup, vücûdun Hakk'ın vücûdunda mahv eyler. Ya'ni vâcid, vecd ve vücûd; şâhid, meşhûd ve şuhûd; muhib, mahbûb ve muhabbet; ve kesret ve taaddüdâttan ne var ise bir görüp hemân Zât-ı Vâhid'e kalır. Bunun tahkiki budur ki vech-i insânîden taayyünât mürtefi' olup âlem-i Zât'a intikâl eyler. Ol hâlde insân Zât'dan gayrı bir nesne müşâhede eylemeye kâdir olmaz. Zîrâ ol keserât, halk-ı insâniyyeye intikâl eyler. Mâdemki cihet-i halkıyyeye müteveccih olmaya, ahvâl-i keserât müşâhede mümkün olmaz. Nitekim akıl, mâhiyyet-i insâniyyenin teşahhusâtından ve cemî'i i'tibârâtından kat'-ı nazar etse, emr-i vâhidden gayrı nesne kalmaz kim nefsi-râziyedir. Kaçan kim sâlik kendi zâtına vâsıl ola, مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ [Nefsini bilen Rabb'ini bilir.] ma'nâsıyla mütehakkık olur bi-hasebi'l-isti'dâd. Ve bu tavra, tavr-ı Îseviyye denilir, sâlik keşf u irfân zellesinden tecerrüd bulduğu için. Ve eyyâmdan, yevm-i erbiâyâ mukâbilidir. Hak sübhânehû ve teâlâ bu günde suyu halk etti; ve hem Fir'avn-ı mel'ûnu gark

eyledi. Ve bu vâdide İsâ'dan murâd, rûh-ı insânîdir; ve kavm-i Fir'avn'dan murâd, nefs-i emmâre ve onun kuvâsıdır; ve Nil'den murâd bahr fillâhtır. Vaktâkim nefs-i emmâre cemî'-i kuvâsı ile bahr-ı fillâhda gark olmaya, vâsıl-ı Hak olmaz.

Beyân-ı Nefs-i Marziyye

Tavr-ı sâdis, mertebe-i sâdise, süveydâdır ki mahall-i ilm-i ledünnîdir. Bu tavra beytü'l-hikme dahi derler; ve bu makâmda, tecelliyât-ı kudsiyye ve vâridât-ı ulûm-ı Rabbâniyye hâsıl olur kim Hakk celle ve alâ hazretleri وَعَلَّمَ كُلهَا (el-Bakara 2/31) [Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti.] buyurur. Melâike, o ulûm-ı ahadiyyet ve maârif-i samedâniyyetden hayrân kalırlar. Ve bu makâmda nefse, nefs-i marziyye; ve seyre, seyr anillâh derler. Ve bu makâmda sâlik, âlem-i gayb-ı hüviyyette tayarân eyler; ve nümâyân olan hâlete, hâlet-i fenâ derler; ve tavır, vâridâtdır. Nûr-ı esved zuhûr eyler; ve bu makâmda nefis ve kalb ve rûh ve akıl mümtezc olup ve hayât-ı ilmiyye ile hayy olup şey'-i vâhid olur. Nitekim buyurulmuştur, bir kimse ki hayât-ı ilmiyye ile hayy ola ebeden ol kimse ölmez. Bu tavır mazhar-ı kudretidir ve hilâfet-i insâniyyedir. Zîrâ hilâfet-i hakkâniyye yedinci tavr-ı tekâmilden sonra olur. Hilâfet-i insâniyye oldur ki kuvâ-yı insâniyyeyi irşâd için emr olunur. Hilâfet-i hakkâniyye oldur ki halkı irşâd için emrolunur. Bu makâmda sâlik Merîh hâssası ile hâssalanır. Nitekim Merîh, katleylemek onun te'siridir. Âlem-i enfüsde Merîh'den murâd necm-i tevhiddir. Kaçan tulû' etse cemî' varlığı ve kuvâ-yı inâdiyyeyi mahveyler. Beşinciden sonra sâlikin nefsi, nefs-i râziyye ve marziyye câizdir, iki i'tibâr ile kürsî-yi insâniyye ve kürsî-yi kübrâ deriz. Ve ikinci i'tibâr ile Kürsî-i İlâhiyye deriz. Marziyyenin havâssı, tahalluk bi-ahlâkullâhi teâlâ ve terk-i beşeriyyet ve telattuf alâ-halkillâh ve takarrub-ilallâh ve fikr-fillâh ve sıfâtı nûrullâh ve likâ fî-zâtillâh. Ve dahi hilâfet iki kısımdır; biri sûriyye ve biri ma'neviyye. Sûriyye oldur kim, şerîatın zâhirinde adâlet içindir, nasb oluna. Ve hilâfet-i ma'neviyye oldur kim, bâtın-ı şer'in tasrîfi içindir, nasb oluna. Ve bu makâm, makâm-ı kürsî ve kutbu'l-aktâb makâmıdır; ve berzah-ı kübrâ ve vahdet-i kübrâdır. Ve bu bir vâdîdir ki bunun ehli, Hak ile söyler Hak ile işitir ve her şeyde Hakk'ı müşâhede kılar. Ve her yerinden bî-harf ve bî-savt kelâm zâhir olur. Bu sebebden sâlik hayrette kalıp müstağrak olur. Bu makâmda, sâlik-i Hak Müşteri havâssıyla mütehakkık olur. Bu oldur ki âharın mülkünü alıp âhara vermektir. Ol kutbu'l-aktâbın hâlidir. Ve âlem-i enfüsde Müşteri'den murâd necm-i vahdettir. Kaçan kim tulû' etse vahdeti ziyâde eyler. Zîrâ kim

vahdet kesrete mir'ât olur. Ol sebebden ehl-i kesret görüp mütehayyir olur. Bu tavrın nazîri yevm-i hamîsdir. İbrâhîm (aleyhisselâm) ile Hâcer'in kıssası [53^a] bunda vâki' olmuştur. Çünkü cân-ı İbrâhîm, Hâcer-i nefis-i râziyye ile cem' ola, İsmâîl zuhûra gelir ki o nûr-ı nübüvvedir. Ba'dehû ehl-i irşâd olur. Bu tavra, Mûseviyye dahi derler. Bu vâdide sâlikden zâhir olan maârif ve esrâr, ism-i Kelîm ile ism-i Alîm'in tecellîsinden hâsıl olduğu içindir. Sâlik bu makâmda ilimle ve şevkle mütelezviz olup esrâr-ı Zât'dan müte-haccib olur ve bunu dahi ifnâ eylemek lâzımdır.

Beyân-ı Gavs-ı A'zam Hâli

Tavr-ı sâbi', mertebe-i sâbia kim mahzen-i esrâr-ı ilâhiyye ve ona Beytü'l-İzzet derler, kalb-i ekmeldir. وَهُوَ الَّذِي يَظْهَرُ مِمَّا فِي بَطْنِهِ عَلَى أَثَرِ ظَاهِرِهِ [Allah bâtınlarında olanı zâhirlerine çıkarır.] ve bu merd-i ekmel hazerât, kurb-râ be-kemâl resânîde-est [kemâl ile kurbiyete ulaşmışlardır]. Menâzil-i sâirîn ve merâhil-i sâlikin bu makâmda munkatı' ve mün'adim olur ki ليس وراء الله مرمى [Allah'ın verâsında gâye yoktur].¹⁴ Ve bu tâifeden haber vermek mümkün değildir. هُمُ الَّذِينَ خَرَجُوا عَنْ تَعِينَاتِ الرُّوحَانِيَّةِ إِلَى الْهِدَايَةِ [Onlar rûhânî taayünâtlardan hidâyete (hüviyyete) çıktılar].¹⁵ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لَكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا [De ki: Eğer Rabbimin sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsaydı, kesinlikle Rabbimin sözleri tükenmeden deniz tükenirdi, bir misli de yardımcı getirsek bile.] Ve bu tavrda, [sâlik] mazhar-ı hayât-ı zâtiyyedir; ve bu tavrda nefis ve kalb ve akıl ve rûh ve sırr i'tibârı müntefî olur. Nefis makâmında i'tibâr olunan, vücûd-ı ma'nevîdir. Vücûd-ı ma'nevîye rûhu'l-kudüs tesmiye olunur; ve bu tavrda seyre, seyr lillâh derler; ve bu makâmda sâlik âlem-i kesret ve vahdette tayarân eder; ve zâhir olan hâlete, hâlet-i bekâ derler; ve dâr, Zât-ı külldür; ve nûru, bî-nişân tecellî eder ve hafâ-i mutlakdır ve cem'u'l-cem'dir, ya'ni zât-ı cüz'iyyenin Zât-ı Hak'ta istihlâkini müşâhede kılar. Bu vâdide şîr âvâzını âşikâre kılar ve fenâ ender fenâ bekâ ender bekâ ve fakr-ı tâmm bundadır. Ve cemî'i taayünât-ı ef'âliyye ve sıfâtiyye ve zâtiyye alâ-vechî'l-kemâl bunda fenâ bulur; ve zât-ı insâniyye bi-hasebî'l-isti'dâd sıfât-ı ilâhiyye ile bunda bekâ bulur; ve vuslat-ı uz mâ bu makâmdadır. Renk ve taayyünden münezzehtir ve bî-nişândır beyândan kâbildir ve

14 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, tahk. Muhammed Fuad Abdülbâki, Mısır: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabiyye, tsz., II, 901.

15 "İle'l-hidâyeti" ibâresi Esad Efendi ve Bağdatlı Vehbi nüshalarında "ile'l-hüviyyeti" şeklindedir.

müntehâ-yı sülûk bi-hasebî'l-küllîyye bu makâmdadır; ve bundan murâd devr-i insâniyyenin sülûkunun müntehâsıdır. Ammâ devr-i ilâhiyyenin sülûkunun ibtidâsıdır ki beyân olunan ef'âl, Hakk'ın tecellîsidir ve ebrârın sülûkunun intihâsı, enbiyânın ibtidâsıdır ve enbiyânın intihâsı Hazret-i Muhammed (sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem)in ibtidâsıdır. Pes imdi bu etvâr-ı seb'a her sâlikde bir değildir. Ba'zı sâlikte tavr-ı râbî' olan ba'zısına nisbet tavr-ı hâmidir, yâ tavr-ı sâdis yâ tavr-ı sâbî' olmak caizdir. الطَّرُقُ إِلَى اللَّهِ بِعَدَدِ أَنْفَاسِ الْخَلَائِقِ [Allah'a giden yollar mahlûkâtın nefesleri sayısındadır.] Eğgerçi tarik vâhiddir, bi-hasebî'l-meşârib mütefâvittir. Bu makâmda sâlik Müminin kalbi Rahmân'ın iki parmağı arasındadır.]¹⁶ ma'nâsı ile mütehakkık olur. Zîrâ bundan sonra sâlikin emrinde, i'tibârında istiklâl kalmaz. Her ne kim Hak ihtiyâr eder, murâdı ol olur ve Hakk'ın murâdına tâbî' olup kemâl-i ubûdiyyetle mütehakkık olur. Kemâlden okuduğun, evvelâ sâlik murâd edindir, ba'dehû Hak murâdın feyz eder. Pes imdi kemâl-i ubûdiyyet bulunmadı. Zîrâ Hakk'ı kendi murâdına tâbî' kılmak min-vechin istihdâmdır ve nev'an rubûbiyyetten hâli' değildir. Bu makâmın tahsîlinden sonra Hak emri ile makâm-ı Kürsî'de karar eyler halkı irşâd için. İki kere irşâd için emrolunmağa sebep budur ki, evvelkide kuvâ-yı nefsâniyyeyi farzan halkı neflen irşâd eyler. İkincide farz nâfileye ve nâfile farza munkalib olur. Zîrâ da'vet-i halk ile kuvâ-yı nefsâniyye mütteiz olur. Müstakil da'vet lâzım değildir. Pes imdi bu makâm-ı sâdis beşinciden sonra icmâl, yedinciden sonra tafsîl olundu. İcmâlde, kuvâ-yı nefsâniyyenin irşâdı farz ve tafsilde halkın irşâdı farz oldu; ve bu makâmda mahvdan sahva gelicek, sâlikin nefsi marziye olur. Ve bu makâmın bazı alâimi budur ki gâh âsâr-ı cemâl ve gâh celâl zuhûr eyler, lî-maallâh şarâbını nûş eyler. Gâh Hak Teâlâ celâliyle seyr eyler. Gâh hâmûş, kâh lisânından ilm u irfân sâdir olur. Gâh vahdet gâh kesret, gâh vuslat gâh firkat, gâh âşık [53^b] gâh ma'sûk, gâh zulmet gâh nûr, gâh evvel gâh âhir, gâh bâtın gâh zâhir olur. Ve bundan gayrı nice ahvâl bu makâmın ehlerinden zuhûr eyler. Ve bu makâmın ehline tarik-i meşâyihde gavs-ı a'zam denilir. İsm-i a'zama mazhar olduğu için; ve dahi tavr-ı Muhammediyye denilir. Ahlâk-ı Muhammediyye bu tavrın ehlerinden zuhûr eyler. Vallâhu a'lemü bi's-sevâb ve ileyhi'l-merciu ve'l-meâb.